

LBRIS

We know
books

ROBERTO CALASSO

**NUNTA
LUI CADMUS
ȘI A HARMONIEI**

Traducere din limba engleză
PETRU IAMANDI

LITERA
București

LBRIS

We know
books

Le nozze di Cadmo e Armonia

Roberto Calasso

Copyright © 1988 Adelphi Edizioni S.p.A. Milano

Toate drepturile rezervate

Editura Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Nunta lui Cadmus și a Harmoniei

Roberto Calasso

Copyright © 2022 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză:

Petru Iamandi

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactori: Ramona Ciortescu, Georgiana Harghel

Corector: Rodica Crețu

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare și prepress: Ana Vârtosu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CALASSO, ROBERTO

Nunta lui Cadmus și a Harmoniei / Roberto

Calasso; trad. din lb. engleză de Petru Iamandi. -

București: Litera, 2022

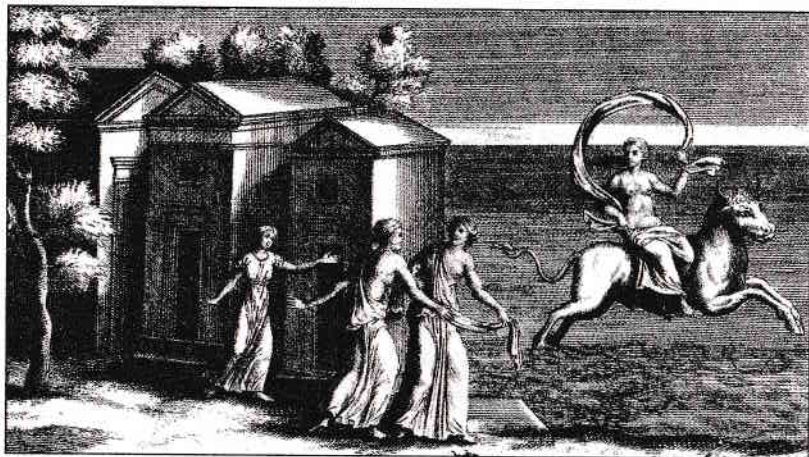
ISBN 978-606-33-9313-6

I. Iamandi, Petru (trad.)

821.131.1

Aceste povești nu s-au întâmplat niciodată,
dar există dintotdeauna.

SALLUSTIUS, *DESPRE ZEII ȘI LUME*

Pe o plajă din Sidon un taur imita jocul unui îndrăgostit. Era Zeus. S-a înfiorat, de parcă l-ar fi înțepat un tăun. De data aceasta însă s-a înfiorat de plăcere. Eros tocmai îi urca o fată în spinare: pe Europa. Apoi taurul alb s-a aruncat în mare, corpul lui maiestuos ridicat deasupra apei cât să nu se ude fata. Erau o mulțime de martori. Triton a răspuns mugetului amoros suflând o dată în concă. Tremurând, Europa s-a agățat de unul din coarnele lungi ale taurului. Boreas i-a zărit și el în timp ce străbăteau valurile. Viclean și invidios, a scos un șuier la vederea sânilor tineri pe care suflarea lui îi dezvelise. Departe, sus, Athena s-a înroșit zărintu-și tatăl încălecat de o fată. Un marinar alheu i-a zărit și a rămas cu gura căscată. Să fie Tetis, nerăbdătoare să vadă cerul? Sau doar o nereidă, cu haine pe ea măcar o dată? Sau poate era șmecherul de Poseidon, care răpea o altă fetișcană?

Între timp, Europa nu vedea nici o ieșire din această cursă nebună pe mare. Dar ghicea ce i se va întâmpla după ce vor ajunge din nou pe uscat. Drept care a strigat către vânt și apă: „Spuneți-i tatălui meu că Europa a fost furată de un taur – răpitorul meu, marinarul meu și, bănuiesc, viitorul meu soț. Vă rog să-i dați mamei acest colier.“ A vrut să apeleze și la Boreas, să-l roage să o ridice pe aripile lui, cum făcuse cu Oritia, mireasa lui din Atena. Dar și-a mușcat limba: de ce să schimbe un răpitor cu altul?

Dar cum a început totul? Mai multe fete se jucau pe malul râului și culegeau flori. Astfel de scene se dovedeau mereu irezistibile pentru zei. Persefona fusese răpită „în timp ce se juca, alături de alte fete, toate cu decolteuri adânci“¹ Și ea aduna flori: trandafiri, brândușe, violete, stânjenei, zambile, narcise. Mai ales narcise, „acele flori minunate,

strălucitoare, care îi încântau deopotrivă pe zei și pe muritori".² Thalia se juca pe o pajiște înflorită de pe un munte când fusese înhățată de ghearele unui vultur: din nou Zeus. Creusa simțise cum mâinile lui Apollo o apucă strâns de încheieturi când se apleca să culeagă șofran la poalele Acropolei din Atena. Europa și prietenele ei culegeau tot narcise, zambile, violete, trandafiri, lămâie.

Brusc, se trezesc înconjurate de o turmă de tauri. Unul dintre ei este de un alb orbitor, coarnele lui strălucesc ca niște giuvaiere. Taurul nu e deloc înspăimântător. Tocmai de aceea, chiar dacă e sfioasă la început, Europa apropie florile proaspăt culese de botul lui alb. Taurul scoate un scheunat de plăcere, ca un câțel, se întinde pe iarba și de-abia așteaptă să vadă cum fata îi împodobește coarnele cu ghirlande. Prințesa prinde curaj și se urcă pe spatele lui, ca o amazoană. Moment în care turma se retrage discret, cât mai departe de albia secată a râului, îndreptându-se spre plajă. Agitat, taurul se apropie de apă. Apoi este prea târziu: taurul alb brăzdează deja valurile cu Europa călare. Fata privește în urmă, ținându-se cu mâna dreaptă de un corn, iar cu cealaltă, de blana animalului. În timp ce se mișcă, briza îi flutură veșmintele.

Dar cum a început totul? Cu puțin înainte de zorii zilei, în timp ce dormea în iatacul ei de la primul etaj al palatului regal, Europa a avut un vis ciudat: se făcea că e prinsă între două femei; una era Asia, cealaltă era ținutul din fața ei și nu avea nume. Cele două femei se luptau pentru ea, cu ardoare. Fiecare o voia pentru sine. Asia arăta ca o femeie din ținutul Europei, pe când cealaltă era complet străină. Până la urmă necunoscuta, cu brațele ei puternice, a reușit să o târască după ea. Asta e voia lui Zeus, a zis ea: Europa trebuie să fie asiatică și purtată departe, de o străină. Visul fusese foarte intens, aievea parcă, în faptul zilei, drept care Europa s-a trezit înspăimântată și a rămas tăcută în patul ei multă vreme. Apoi a ieșit, cum făcea mereu, cu prietenele ei. Au mers până la gura râului; acolo, Europa s-a plimbat printre trandafiri și valurile care se spărgeau de țârm, cu coșul ei auriu într-o mână.

Un taur cu părul galben și un cerc alb în frunte a apărut pe pajiște. Animalul avea un miros dulce, mai puternic decât cel al florilor.

S-a apropiat de Europa și a lins-o pe gât. Fata l-a mângâiat și i-a șters balele. Taurul a îngenunchat în fața ei, dându-i de înțeles să-l încalce. În clipa în care fata s-a suit pe el, taurul a pornit în goană spre mare. Îngrozită, Europa a privit înapoi, spre plajă, a strigat către prietenele ei, dând din mână. Apoi, aflată deja printre valuri, s-a agățat de un corn cu o mână, iar cu cealaltă și-a ținut strâns tunica. În spatele ei, tunica se umfla ca o velă purpurie.

Dar cum a început totul? Europa se plimba cu prietenele ei, ținând în mână un coș auriu, strălucitor. Hefaistos îl făurise, cu două generații în urmă, ca să i-l dăruiască Libiei. Libia i-l dăduse fiicei ei, Telephassa, care i-l dăduse fiicei ei, Europa. Era talismanul familiei. Pe o parte, dăltuită în aur, era o junincă rătăcită, care părea să înoate într-o mare de smalt. Doi bărbați misterioși priveau de pe țârm. Era și un Zeus auriu, care doar atingea cu mâna animalul colorat în bronz. În plan îndepărtat, fluviul Nil, argintiu. Juninca era Io, stră-străbunica Europei.

Și povestea ei era despre răpire și metamorfoză. Chinuită de un tăun, Io a traversat mările în lung și-n lat copleșită de o angoasă care nu-i dădea pace. La un moment dat chiar a botezat marea care ducea spre Italia cu numele ei. Dragostea lui Zeus pentru ea o adusese în pragul nebuniei și al dezastrului. Totul începuse cu niște vise ciudate, în care Io era prințesă în Heraion, lângă Argos, cel mai vechi sanctuar dintre toate și locul în care grecii începuseră să măsoare timpul; veacuri la rând au numărat anii după succesiunea preoteselor din Heraion. Visele îi șopteau despre dragostea înflăcărată pe care i-o purta Zeus și o îndemneau să meargă pe câmpurile din Lerna, unde pășteau oile și vitele tatălui ei. Din clipa aceea nu mai era o preoteasă care se închina zeiței, ci un animal închinat zeului, precum cele care pășeau în voie pe câmpurile sanctuarului. Așa îi tot spuneau visele. Și așa s-a și întâmplat.

Dar peste un timp sanctuarul s-a extins, devenind întreaga lume, cu mările ei nemărginite, pe care trebuia să le traverseze, una după alta, fără odihnă, împunsă mereu de acel tăun neobosit. Și, cu cât eutrieră mai multe ținuturi, cu atât suferința ei devenea mai mare. Când a dat peste o altă victimă, Prometeu, nu-și dorea decât să moară,

fără să-și dea seama că întâlnise un alt condamnat ca și ea, care nici nu mai putea spera să moară. Dar, în cele din urmă, Io, ca și Prometeu, a scăpat de obsesie. Într-una din zile, după ce Io traversase Egiptul, Zeus a atins-o ușor. Moment în care juninca ieșită din minți a redevenit tânăra de altădată și s-a împreunat cu zeul. În amintirea acelor clipe și-a numit fiul Epaphus, care înseamnă „atingere ușoară a mâinii”. Mai târziu, Epaphus a devenit regele Egiptului și se zvonea că tot el era și boul numit Apis.

În timp ce se îndrepta spre pajiștile înflorite de lângă mare, ceea ce căra Europa, dăltuit în metale prețioase, era propriul destin. Ca într-o piesă muzicală, cântecul ei era inversiunea melodică a înaintașei Io. Un taur o va duce din Asia spre continentul care se va numi Europa, la fel cum, odinioară, rătăcirile pe mare ale unei juninci disperate, care păscuse prima oară pe pășunile grecești, sfârșiseră în Egipt, odată cu atingerea ușoară a mâinii lui Zeus. Și, într-o bună zi, darul, coșul auriu, îi va fi înmănat Europei. Și l-a purtat cu ea, fără să se gândească.

Dar cum a început totul? Dacă vorbim de istorie, atunci e vorba de o istorie a conflictului. Iar conflictul începe cu răpirea unei fete sau cu sacrificarea unei fete. Iar răpirea devine invariabil sacrificare. „Lupii neguțatori” au fost cei care, sosind pe mare din Fenicia, au luat-o cu ei pe *tauropárthenos* din Argos. *Taupopárthenos* înseamnă „fecioara juruită taurului”.³ Numele ei era Io. Ca un semnal luminos transmis de pe un munte pe altul, această răpire a aprins ura dintre cele două continente. Din acel moment Europa și Asia nu au încetat să se lupte, răspunzând cu lovitură la fiecare lovitură. Astfel cretanii, „mistreții Idei”⁴, au răpit-o pe Europa din Asia. S-au întors acasă pe o corabie în formă de taur, oferind-o pe Europa ca mireasă regelui lor, Asterius. Unul dintre nepoții Europei avea să poarte același nume celest. Era un tânăr cu cap de taur și a trăit în mijlocul unui labirint, așteptându-și victimele. Era cunoscut drept Minotaurul.

*

Dar cum a început totul? Când au sosit în Argos, neguțatorii fenicieni au petrecut cinci-șase zile vânzând mărfurile aduse de pe Marea Roșie, din Egipt și Asiria. Corabia lor aștepta ancorată în port în timp ce, pe mal, localnicii se uitau îndeaproape la lucrurile ce bătuseră atâtea cale până la ei, le atingeau și se tocmeau cu fenicienii. La sosirea unui grup de femei mai rămăseseră doar câteva lucruri de vânzare. Una dintre ele era Io, fiica regelui. Tocmeala și vânzarea au continuat. Până când, pe neașteptate, neguțatorii mărilor au sărit pe femei. Unele au reușit să scape. Dar Io și alte câteva au fost luate de fenicieni. Aceasta a fost răpirea prin care cretanii se răzbunau pentru răpirea fiicei regelui fenician, Europa. Fenicienii însă au o versiune diferită: de fapt, Io era îndrăgostită de căpitanul corabiei străine. Era însărcinată și, de rușine, plecase cu fenicienii de bunăvoie.

Istoria însăși s-a născut din aceste evenimente: răpirea Elenei, Războiul Troian și, înainte de aceasta, expediția argonauților și răpirea Medeei – toate sunt verigi ale aceluiași lanț. O chemare la arme când în Asia, când în Europa, și de fiecare dată o femeie, o femeie și o mulțime de jefuitori, când pe un țărm, când pe celălalt. Herodot însă a remarcat o diferență între cele două tabere: „Răpirea femeilor” este, scrie el, „faptă de oameni care încalcă dreptatea, dar a porni cu zel la răzburarea unei răpiri – o treabă de oameni fără minte; dimpotrivă, cuminte lucru este să nu-ți faci nici o grijă de soarta femeilor răpite, vădit fiind că, dacă ele nu s-ar învoi, n-ar putea fi răpite”.⁵ Grecii nu se purtau cu înțelepciune: „Din pricina unei femei din Sparta au adunat oștiri numeroase și, trecând apoi în Asia, au nimicit puterea lui Priam”.^{*} De atunci, războiul dintre Europa și Asia nu a încetat niciodată.

Au ajuns pe o insulă mare, dar nu s-au oprit, ci au înaintat mai departe în munți. De-abia când au ajuns în Gortyn, Zeus și Europa au făcut dragoste la umbra unui platan uriaș. Zeus s-a prefăcut în vultur și a dispărut. Dar și-a lăsat iubita cu un paznic. În căldura și liniștea

* Herodot, *Istoriei*, vol. I, traducere de Adelina Piatkowski, Editura Științifică, București, 1961, p. 16 (n.tr.)

din jur Europa a auzit apropiindu-se tropotul unor copite din bronz. Cineva venea spre ea cu toată viteză. O mașinărie, o ființă din alte timpuri, un copil al meliadelor, nimfele frasinului? Era și una, și alta: Talos, un alt taur, taurul paznic, cel care străjuia insula; sau, cum ziceau unii, un colos din metal făurit de Hefaistos. O venă lungă, umflată, i se întindea din gât și până în copite – sau poate în picioare. Iar acolo o unghie din bronz îi oprea sângele, trimitându-l clocotind înapoi. Unghia era secretul vieții acelei creaturi și, în aceeași măsură, al artei azvârlirii. În galop, Talos azvârlea pietre în stânga și-n dreapta: de cele mai multe ori fără țintă, uneori în străinii care se apropiau. În palatul din Sidon, Europa se trezea de obicei în sunetul vocilor prietenoase ale fetelor cu care cobora la malul mării; aici se trezea într-o liniște deplină, dincolo de care, treptat, deslușea un zgomot îndepărtat, care devenea asurzitor. Dar nu vedea pe nimeni. Știa că Talos alerga de-a lungul și de-a latul coastelor acelei insule mari: Creta, Europa.

Io, Telephassa, Europa, Argiope, Pasiphaë, Ariadna, Fedra: numele te duc cu gândul la o figură pură, strălucitoare, care luminează totul, până departe, care ne luminează pe toți, precum luna. „Siluete șterse, uriașe, îndrăgostiți misterioși, măhniți, nefericiți, întunecați, singuri, înfricoșători, condamnați să săvârșească ticăloșii nemaiauzite. Ce se va alege de voi? Care vă va fi destinul? Unde vă veți ascunde pasiunile îngrozitoare? Ce spaime, ce compasiune provocați, la ce tristețe imensă, covârșitoare, îi supuneți pe acei muritori siliți să vadă atâta rușine și oroare, atâtea fărădelegi, atâtea nenorociri?”⁶ Așa spunea Gustave Moreau.

Diodorus Siculus: „Se spune și că, la început, onorurile acordate zeilor, jertfele și ritualurile misterelor au fost transmise altor oameni din Creta, iar în sprijinul acestei afirmații este invocat un argument greu de combătut. Ritualul de inițiere pe care atenienii îl celebrează în Eleusis, poate cel mai cunoscut dintre toate, ca ritualul samotracilor și cel început de Orfeu în Tracia printre ciconeni, toate aceste ritualuri sunt transmise de la un inițiat la altul în secret. Dar în Cnossos, Creta, a existat mereu obiceiul de a practica astfel de ritualuri de inițiere la lumina zilei, ca să

le cunoască toată lumea. Ceea ce, la unele popoare, este inexplicabil, în Creta este la dispoziția tuturor celor care vor să audă de așa ceva.”⁷

În Creta, misterele erau dezvăluite tuturor, nu trebuiau ascunse. „Cele inexplicabile”, care abundau în Attica, erau la îndemâna tuturor. Pe de altă parte, aceasta implica și absența oricărei provocări. Creta, cu cele 100 de orașe și nici măcar un zid de apărare în jurul lor, arăta ca o jucărie uriașă. Doar un val imens sau pirați amenințatori care lovesc dinspre mare puteau să-i pecetluiească soarta, nu nesăbuinta unei civilizații care caută autocunoașterea și, făcând asta, se autodistruge.

Câteva mii de ani mai târziu, un faimos morfologist al civilizațiilor avea să fie derutat de Creta fiindcă, studiind toate vestigiile cretane, nu a găsit nici măcar un indiciu al vreunei conștiințe istorice, politice sau chiar biografice a insulei, precum acelea care dominaseră întotdeauna gândirea egipteană. Pentru un om care căuta cu înfrigurare semnele marilor civilizații, Creta avea ceva pueril, ceva evaziv, ceva mediocru.

Tabletele scrise cu liniar B includ multe nume de zei: aproximativ jumătate dintre ei aveau să trăiască ca zei olimpieni, ceilalți s-au pierdut. Nu știm nimic despre ei: sunt doar niște nume care apar alături de Zeus, Poseidon, Hera. Ca și cum zeii olimpieni ar fi fost cândva mult mai numeroși, iar acum purtau cu ei umbrele fraților și ale surorilor pierdute.

Creta: vase pentru cereale numerotate în magazii, sigilii cu animale jumătate de un fel, jumătate de alt fel, fresce delicate, noduri de fildeș, liste cu ofrande, miere de albine, capsule de mac inscripționate, craniile de vite, securi cu două tăișuri. Stâlpi din lemn de chiparos. Palate cu scări interioare și raze de lumină, morminte fără nume. Mormane de idoli minusculi, nu statui și nici dubluri din piatră. Nimic din verticalitatea divinității, nici un semn al prezenței halucinante a pietrei verticale.

Poveștile nu trăiesc niciodată singure: ele sunt ramurile unei familii pe care trebuie să o descoperim în trecut și în viitor. În extazul

traversării mării pe spatele unui taur alb, Europa ascunde în ea, ca pe niște puteri încă nedescoperite, destinele nepoatelor ei, înnebunite de dragoste, Fedra și Ariadna, care se vor spânzura de rușine și de disperare. Iar printre rădăcinile celeste ale acestui arbore genealogic dăm de rățăcirile junincii nebune, ancestrala Io, care și ea păstrează în sine imaginea altei juninci ancestrale, mama Fedrei și a Ariadnei: Pasiphaë. Și ea s-a spânzurat, copleșită de rușine.

De pe o stâncă, Ariadna se uită la Fedra cum se dă în leagăn. Dusă pe gânduri, așteaptă. Amândouă sunt tinere prințese, în Cnossos. Fiii-tele lui Mînos și Pasiphaë. Au mulți frați și surori. Și un frate vitreg, Asterius. Asterius are cap de taur fiindcă tatăl lui a fost un taur mare, alb, de care s-a îndrăgostit Pasiphaë. Asterius a fost încuiat într-o construcție proiectată de un inventator atenian care se ascunde fiindcă se zvonește că ar fi ucis pe cineva. Acea construcție acoperită chiar este ciudată. Prințesele sunt deja familiarizate cu labirintul; în trecut, toată lumea îl putea vedea, un loc tocmai potrivit pentru dans. Nimeni nu-și dădea seama – nimeni nu le-ar fi spus – că, atunci când tatăl lor, Mînos, decisese să subjuge continentul, iar cretanii începuseră să facă prea multe afaceri cu grecii, toți hotărâseră să-și ascundă secretele ca, până la urmă, chiar să le fie rușine de ele. Atenianul Daedalus proiectează o construcție în Creta care ascunde în dosul pereților din piatră atât misterul (dansul), cât și rușinea (Asterius, minotaurul). Începând din acea zi, misterul devine și lucrul de care te rușinezi.

Acest lanț causal a depins, la rândul său, de istoria metamorfozelor. Formele deveneau evidente în măsura în care se metamorfozau. Fiecare formă avea perfecțiunea ei atât timp cât rămânea aceeași, dar toți știau că, într-o clipă, putea deveni altceva. În vremea Europei și a lui Io, vălul epifaniei încă mai acționa. Taurul care mugea, juninca nebună, se preschimbau din nou în zeu și fată. Dar, odată cu trecerea generațiilor, metamorfoza a devenit mai dificilă, iar fatalitatea realității, ireversibilitatea ei, cu atât mai fără echivoc. La numai o generație după Europa, Pasiphaë a trebuit să se ghemuiască într-o vacă din lemn, o jucărie mare pe roți, și să fie împinsă până pe pajiștile din Gortyn, unde păștea

taurul dorit. Iar din împreunarea lor s-a născut o ființă care nu a putut fi nici animal, nici om. A fost un hibrid, pentru totdeauna. Și, la fel cum meșterul Daedalus a trebuit să inventeze un obiect neînsuflit ca să-i permită mamei să iubească taurul, acum a trebuit să inventeze altceva, labirintul, ca să-l ascundă pe fiu. Minotaurul a fost ucis, Pasiphaë a murit în captivitate și acoperită de rușine. Oamenii nu au mai avut acces la alte forme nici nu au putut să revină de la ele. Vălul epifaniei a fost rupt și făcut ferfeniță. Ca să se păstreze puterea metamorfozei, alternativa era inventarea obiectelor și crearea unor monștri.

„Și fiind obiceiul în Creta ca și femeile să ia parte la spectacole, Ariadna era de față la întrecere și, rămânând uimită de înfățișarea lui Tezeu, i-a admirat și lupta, căci i-a întrecut pe toți.“ În timp ce Ariadna se uită lung la Străin, Creta se năruie. Înainte de a fi trădată, Ariadna a preferat să-și trădeze insula.

Dionysus îi face curte, apoi o acuză, apoi o ucide, apoi o redescoperă, apoi o transformă în coroana cerului dinspre nord, Corona Borealis. Acesta este însă un alt Dionysus decât cel pe care îl cunoscuse Ariadna în copilărie. Pe atunci nici nu i se spunea Dionysus. Era Taurul: Taurul total, care pogoară din cer precum Zeus, se înalță din mare precum Poseidon și paște pe sub platanii din Gortyn. Dionysus se afla în toate: în mierea și sângele oferite zeilor, în coarnele subțiri aflate de o parte și de alta a altarelor, în craniile de vită pictate pe pereții palatului. Tineri cu brasarde, în șorțuri, cu părul ondulat, din fugă îl prindeau de coarne. Taurul a urmat-o pretutindeni pe Ariadna, încă de la început, mereu, fără să o scape din ochi.

Acum Taurul se îndepărtează și apare eroul atenian.

Cei doi par să fie dușmani, dar schimbă locurile fără probleme. Scena este deja pregătită. Gata cu monstrul, doar chestiuni sordide. Acesta este destinul Ariadnei. S-a terminat cu copilăriile, cu palatul regal, a sosit vremea porticelor și a piețelor publice, unde bărbați vânjoși

* Plutarh, *Vieți paralele*, vol. I, traducere de N.I. Barbu, Editura Științifică, București, 1960, p. 26 (n.tr.)